

AARBØGER
FOR
NORDISK OLDKYNDIGHED
OG HISTORIE

ANNUAL OF THE ROYAL SOCIETY OF NORTHERN ANTIQUARIES

2007

DET KONGELIGE NORDISKE OLDSKRIFTELSKAB
KØBENHAVN 2010

© 2010 Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab
Frederiksholms Kanal 12
DK-1220 København K.

ISBN 978-87-87483-14-8
ISSN 0084-585X

Redaktion: Poul Otto Nielsen (ansv.) og Ulla Lund Hansen
Grafisk tilrettelæggelse og billedbehandling: Jan Holme Andersen

Udgivet med støtte fra Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation

Grunddesign, prepress og tryk: Narayana Press, Gylling
Skrift: Minion
Papir: 130 g Chorus Satin

Omslag: Den Kongelige Commission for Oldsagers Opbevaring
nedsat ved forordning af Kong Christian VII den 22. maj 1807
Medlemmer i perioden 1807-1816, fra toppen mod højre:
Kommissionens formand A.W. Hauch, F. Münter,
kommissionens sekretær R. Nyerup, P.J. Monrad,
W.H.F. Abrahamson, B. Thorlacius, E. Vargas Bedemar,
E.C. Werlauff, og L.S. Vedel Simonsen

*Alle manuskripter sendes til vurdering hos to anonyme referees,
inden de accepteres til trykning*

All papers are subject to anonymous peer refereeing

*Vor einer möglichen Publikation werden alle Manuskripte
zwei anonymen Referenten zur Begutachtung vorgelegt*

Salg til ikke-medlemmer i kommission hos:
Herm. H. J. Lynge & Søn
Internationalt antikvariat
Silkegade 11
DK-1113 København K.
www.lynge.com
herman@lynge.com

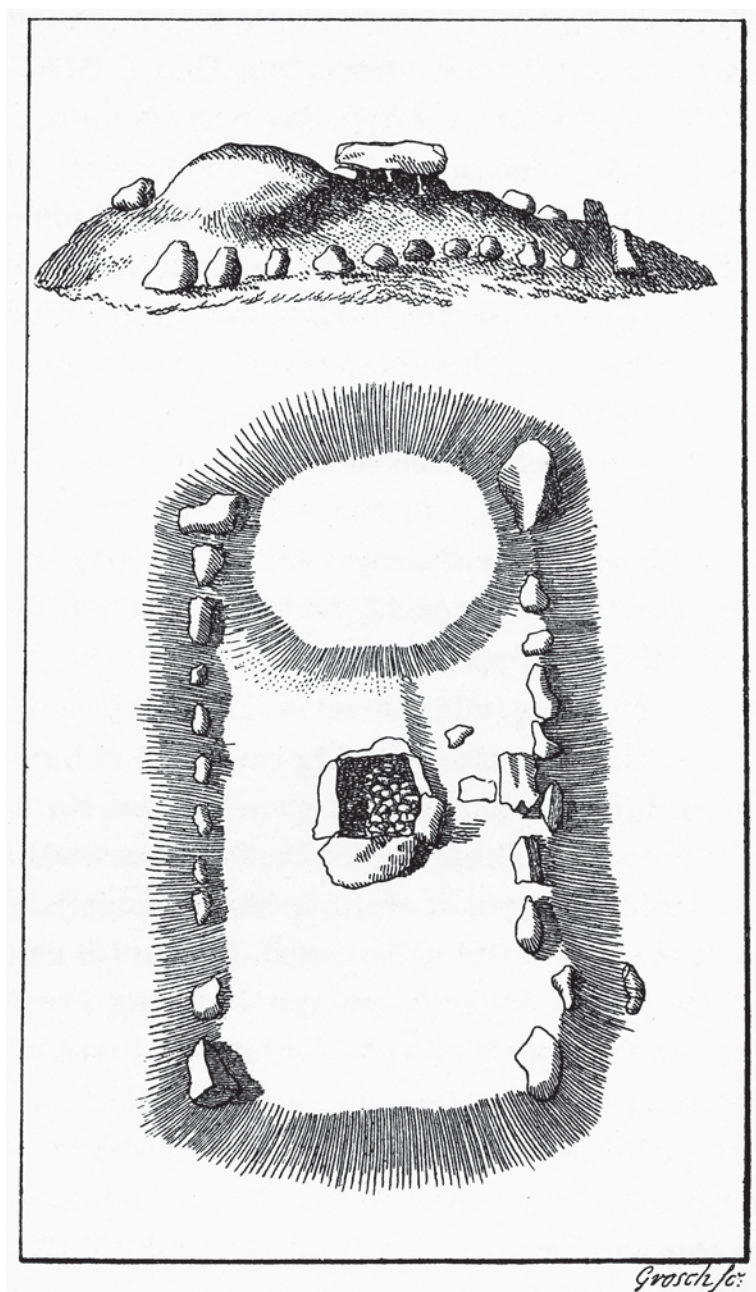
Salg med rabat til medlemmer direkte fra Selskabet
– se bagest i bogen

Oldsagskommissionens tidlige år

forudsætninger og
internationale forbindelser

NATIONALMUSEETS 200 ÅRS JUBILÆUMSSYMPOSIUM
24.-25. MAJ 2007

ARRANGERET AF NATIONALMUSEET OG WORMIANUM
I SAMARBEJDE MED KULTURARVSSTYRELSEN

Kong Hildetands høj. Frontispice til F. Münters bog fra 1806 »Lejre i Sjælland i Begyndelsen af det Nittende Aarhundrede«, der var medvirkende til oprettelsen af Den Kongelige Commission for Oldsagers Opbevaring i 1807.

The barrow of King Hildetand in Lejre on Zealand. Frontispiece in F. Münters book of 1806 that took part in the establishment of the Royal Commission for the Preservation of Antiquities in 1807.

Oldsagskommissionens præsteindberetninger fra Island

Nogle forudsætninger og konsekvenser

Af SVEINBJÖRN RAFNSSON

Abstract: Islandske forhold var meget forskellige fra de danske i begyndelsen af 1800-tallet. De to vigtigste aktører for Oldsagskommissionens virksomhed i Island var også meget forskellige: den senere biskop Steingrímur Jónsson (1769-1845) og professor Finn Magnussen (Finnur Magnússon, 1781-1847), som var kommissionsmedlem fra 1816. Det kan påvises, at visse af Oldsagskommissionens forudsætninger ligger i den franske revolutions idéer og argumenter, ikke mindst hos Abbé Gregoire, f.eks. om oldsagernes nytte, vandalismen og den nationale offentlighed. Friederich Münter, som var kommissionsmedlem helt fra begyndelsen, brevvexlede med Gregoire. Desuden stod to unge danskere, Børge Thorlacius, som ligeledes var medlem af kommissionen fra begyndelsen, og Laurids Engelstoft, under Gregoires beskyttelse under deres ophold i Frankrig 1798-1800. Da forbindelsen mellem Island og København var kommet sig efter Napoleonkrigens ophør, oversatte Finn Magnussen Oldsagskommissionens spørgeskema af 1807 til islandsk. Det blev sendt ud til Islands præsteskab i 1817. Samtidig søgtes ti fortidsminder i Island fredede gennem kancelliet. Skemaet blev modtaget med åbne arme, og kommissionen høstede mange svar. Dette blev, bl.a. gennem Magnusens tillæg, en spire til den romantiske nationalisme, som senere udviklede sig videre i islandsk digtning og politik i 1800-tallet.

Islandske forudsætninger

Tilstanden i Island var i begyndelsen af det 19. århundrede meget anderledes end i Danmark og Norge. Der blomstrede ikke en guldalder, som i Danmark, eller nogen frihed eller selvstændighed som i Norge. Var der fattigdom i Danmark eller Norge, så var den dog endnu værre i Island. De politiske omvæltninger og revolutioner på kontinentet kom undertiden næsten i parodisk form til Island. Forholdene var så forskellige, bølgelængden en anden på grund af afstanden både til andre lande og inden for det tyndt bebyggede land. Der fandtes

praktisk taget ingen byer. Det store vulkanudbrud, der begyndte i 1783, og som regnes blandt de største, som er sket i historisk tid på vor klode, rasede ind i året 1784. Derpå fulgte et vældigt jordskælv i 1784 på sydlandet. Til slut gik den sidste store koppepidemi over Island med begyndelse i år 1785. Resultatet af alt dette var, at folketallet reduceredes med henved 20 % af hunger og sygdomme. Man nåede frem til, at der måtte gennemføres store reformer. De to bispesoles jordegods skulle sælges, og der skulle kun være én biskop i landet, de to latinskoler skulle gøres til én, og biskoppen og skolen skulle være i det lille Reykjavík, hvor der ved denne tid kun boede et par

Fig. 1. Steingrímur Jónsson 1769-1845. Litografi af Em. Bærentzen & Co. (Islands Nationalmuseum).

Steingrímur Jónsson 1769-1845. Lithograph by Em. Bærentzen & Co. (The National Museum of Iceland)

hundrede mennesker. Man flyttede også Altinget til Reykjavík. I Reykjavík-området fandtes en lille dansk købmandsdiaspora og en mængde islandske småbønder og fiskere. Uden for den dannede elites kreds var islændingene helt fremmede for borgerlig kultur, og det kunne man godt mærke i det lille og fattige tosprogede Reykjavík. Det var kun de danske købmænd, som indtil da havde ført et borgerligt liv, og de talte dansk, men da den islandske elite flyttede ind, dvs. dommerne, biskoppen og skolen, så taltes der islandsk, fordi retssproget, kirkesproget og skriftsproget altid havde været islandsk. I løbet af 1790'erne kom det endnu en gang til polemiske skærmydsler mellem den islandske elite og de dan-

ske købmænd. Handelen var ikke givet helt fri som i Norge, og man talte om den franske revolution og den nye republik vest for Atlanten. Enevældens mænd i København satte de islandske embedsmænd på plads med kongelige resolutioner (Andrésson 1988, 685 ff.). En modernisering af en gammel, forsinket eller retarderet, europæisk kultur stod på programmet, og forbilledet var for det meste dansk borgerlig kultur. Opgaven var svær for den islandske elite, ikke mindst med hensyn til det udmattede og fattige bagland den havde. Det stod også klart, at danskerne ligeledes var hårdt økonomisk trængte i det 19. århundredes begyndelse.

Kommissionens islandske hovedaktører

De to islændere, som havde mest at gøre med de islandske præsteindberetninger til Oldsagskommissionen fra 1817 og fremover, var født eller opvokset i trængselsårene i 1780'erne.

Den ene, Steingrímur Jónsson (1769-1845) (fig. 1), en præstesøn, var født på sydøstlandet. Tretten år gammel i 1782 gik han på latinskolen på bispesædet Skálholt på sydlandet. Men der blev ingen skolegang året efter på grund af det store og skrækelige vulkanudbrud. Jordens grøde falmede, og husdyrene døde i store mængder af de kemiske forureninger fra udbruddet over hele Island. Det var først i 1786, at man igen kunne åbne skolen, og nu var den flyttet fra Skálholt til Reykjavík. Efter eksamen fik Steingrímur stilling som amanuensis og skriver hos den lærde biskop Hannes Finnsson, som endnu boede i Skálholt. *Med en hest, slidte klæder og fem rigsdaler kom jeg til Skálholt*, skriver Steingrímur senere (Lbs. 1748 8vo, 3). Biskoppen døde i 1796, men Steingrímur opholdt sig fortsat i Skálholt og havde fælles husholdning med bispens unge enke og underviste bispens unge børn. I efteråret år 1800 sejlede Steingrímur til København for at studere teologi. Under sit ophold i København fra 1800 til 1805 skrev

han nøjagtige dagbøger, som jeg vil inddrage noget i det følgende. Tilsyneladende er de dels skrevet som en slags huskebøger, men de er også skrevet, og det bliver efterhånden mere klart, for hans kærester, den unge bispeenke i Skálholt, som han senere giftede sig med efter hjemkomsten til Island. Mens han boede på Regensen, var hans omgangskreds i stor udstrækning de fem til seks islandske studenter, som boede dér (flere var der næppe i byen), og derudover de tre lærde islændinge, der boede i byen. Det var den gamle sprogvidenskabsmand Jón Ólafsson, som var meget afholdt af både danskere og islændinge. Det var latindigteren og rektoren for Vor Frue Skole (senere Metropolitanskolen) Skúli Thorlacius. Den tredje var geheimearkivar Grímur Thorkelin. Lidt efter lidt stiftede Steingrímur bekendtskab med en del lærde danskere, bl.a. E.C. Werlauff, som han første gang traf hjemme hos Jón Ólafsson (ÍB 627 8vo I, 142; Werlauff 1910, 31-33 og 79);¹ de var begge samtidige arnamagnæanske stipendiater. Professor Peder Erasmus Müller, som underviste ham på universitetet, kunne Steingrímur til gengæld undervise i islandsk. Han lærte også Rasmus Nyerup og Laurids Engelstoft at kende, og dertil adskillige inden for kancelliet, hvor Steingrímur en tid fungerede som ulønnet volontør, og forskellige andre danske embedsmænd og studenter. Steingrímur fik altid de højeste karakterer i sine universitetsstudier, han underviste og hjalp sine landsmænd i deres studier, og danskere hjalp han med studier i islandsk. Han var en god skriver og påtog sig skrivervirksomhed, ofte mod betaling, og latin har han både talt og skrevet, da han kom til København, hvor han lærte sig både fransk og engelsk. Han var meget interesseret i filosofi. Man kan også mærke en interesse for fysik, matematik og medicin hos ham. Som andre studenter blev han indkaldt til byens forsvar i 1801, og han beskrev nøjagtigt sin deltagelse i Studenterkorpsen.

Den anden islænder, som jeg vil omtale særligt, er Finn Magnusen (Finnur Magnússon, 1781-1847) (fig. 2). Han blev født på bispesædet Skálholt, søn

Fig. 2. Finn Magnusen (Finnur Magnússon) 1781-1847. Lithografi af Em. Bærentzen & Co. (Islands Nationalmuseum).

Finn Magnusen (Finnur Magnússon) 1781-1847. Lithograph by Em. Bærentzen & Co. (The National Museum of Iceland).

af den forrige biskops datter, som var søster til den daværende biskop, og hendes mand, Magnús Ólafsson, der var økonom på stedet og vicelagmand. Vi ser af omstændighederne, dvs. Skálholt, familieforholdene og årstallene, at Steingrímur Jónsson og Finn Magnusen har kendt hinanden i det mindste fra 1790, da Steingrímur var henved 20 og Finn 9 år gammel. Nu er der skrevet ganske meget om Magnusen både på dansk og på islandsk.² Jeg skal derfor begrænse mig til at tale om tre sider af hans liv og virksomhed. For det første om hans ungdom og udviklingsår, for det andet lidt om hans ophold i det lille Reykjavík som ung mand og til sidst om hans virke inden for Oldsagskommissionen i København.

Finn Magnusen skrev en lille selvbiografi, som udkom i *Erslews Forfatterleksion*, men den findes også i et egenhændigt udkast, dateret 17. november 1837, som han har gjort en del overstregninger i. Her kan man bl.a. læse følgende overstregede beretning om hans barndom (JS 104 fol.):

I August 1784 var den treaarige Magnusen, strax efter et farligt Fald mod en skarp Kant hvorved det ene Øjebryn nesten sprængtes, nær bleven fuldkommen knust i et rædsomt Jordskjelv af sine Forældres nedstyrtende Huus, men blev reddet af sin Fader i et heldigt Øjeblik, hvori hans Moder, fra et andet Værelse undgik Døden ved at stige ud af Vinduet. 1785 blev han haardt medtaget af de naturlige Kopper og var 8 Dage aldeles blind; fra den Tid har han stedse været overordentlig nærsynet.

Kun seksten år gammel blev Magnusen student i 1797, hvorefter han sejlede fra Island til København og skrev dagbog på den over tre måneder lange rejse (Kålund 1897). Magnusen klarede sine studier godt i det første år i København (Lbs. 31 fol.). Men så ser det ud, som om det er gået nedad med dem. Werlauffs skildring, som delvis må genspejle Magnusens farbror Jón Ólafssons opfattelse, bekræftes af Steingrímurs dagbøger. Werlauff siger, at Magnusen førte »et temmelig ørkesløst Liv, forfaldt til Spil, gjorde Gield, var stundom ude fra Regentsen flere Nætter m.m. Farbroderen hjalp ham igien paa Fode, saa godt han kunde, og sendte ham tilsidst op til Island.« (Werlauff 1910, 32). I selvbiografien skriver Magnusen, at han fortsatte med »sine paabegyndte juridiske studeringer indtil hans Faders først i Aaret 1800 indtruffne Død atter kaldte ham til Island.« (Erslew 1847, 204; JS 104 fol.). Dette er ikke helt overensstemmende med virkeligheden, for vi kan se af Steingrímurs dagbøger, at Magnusen først blev sendt til Island i august 1801. Steingrímur havde ifølge dagbøgerne forinden prøvet at indløse hans klæder og var ude hos en skrædder og skomager for at hjælpe Magnusen. Vi aner en pantelåner bagved det hele. »Stakkels Magnusen« skriver Steingrímur, »og dog endnu mer hans gode mor.«³

Men hvad var det egentlig, som hændte med Magnusen? Vi kan ikke rekonstruere det i alle detaljer, men det står klart, at han i år 1800 i København udgav en dansk digtsamling ved navn *Ubetydeligheder. I. Deel* (der kom aldrig flere dele). Magnusen var da kun 19 år gammel.⁴ Videre kan man se, at Magnusen må have været aktiv og meget optaget i forviklingerne omkring Skærtorsdagsslaget på Reden uden for København den 2. april 1801. Han udgav på tryk en »Krigssang«, og samme år oversatte han fra tysk til dansk en sørgekantate af forfatterinden Frederike Brun (født Münter), som også blev trykt. Magnusen har altså haft drømme om at blive en digter, og disse digterdrømme fulgte ham gennem hele livet. Man kan se dem i hans store begejstring for og produktion af lejlighedsdigtning, som blev trykt, og i hans bibliografi i *Erslews Forfatterleksikon*. Hans omfattende digthåndskrifter opbevares i biblioteket i Reykjavík, og dér er der endnu mere. Han skrev poesi og sange, ofte til kendte melodier, ved forskellige lejligheder som fester, bryllup, barnedåb, fødselsdage, ligfærd og taksigelser af forskellig slags. Han oversatte poesi fra forskellige sprog, svensk, tysk, latin og engelsk, af forfattere som Horats, Kellgren, Herder og Ossian m.m. til skiftevis dansk og islandsk. Han forsøgte sig også med Edda-imitationer.⁵ Vejen mellem digt og virkelighed var altså kort i denne ind imellem lidt forunderlige poesi.⁶ Måske var vejen kort mellem Skærtorsdagsslaget på Reden og Bråvallaslaget på Runamo.

Nu kommer jeg til det andet punkt om Magnusen, nemlig hans liv som ung mand i det lille Reykjavík. Hjemkommet til Island var der ikke meget at gøre for en mislykket jurastudent. Dog havde han der en god familie og venner, bl.a. bispem i Reykjavík. I 1803 flyttede han ind til Reykjavík og blev fuldmægtig hos den dér ansatte lands- og byfoged, og i 1806 blev han beskikket sagfører ved den islandske landsoverret i Reykjavík. Og så udbrød i 1807 krigen mellem England og Danmark, og trafik mellem Danmark og Island blev både svær

og sporadisk. I 1809 foregik så Jørgen Jürgensens parodiske usurpation i Reykjavík af Islands regering. Magnusen var en af aktørerne i spillet omkring Jürgensen. I Magnusens trykte selvbiografi er det selvfølgelig en meget partisk skildring af hændelserne, hvor Magnusen fremstår som usurpatorens hårdnakkede modstander (Erslew 1847, 204). I udkastet til selvbiografien finder man en endnu mere udførlig skildring af usurpationen, ligeledes meget partisk. Men i sin afhandling om hændelserne i Island i år 1809 har Helgi Briem påpeget, at meget af det skriftlige arkivmateriale må være ødelagt i den mislykkede usurpations kølvand. De islandske individer og embedsmænd, som havde samarbejdet med Jürgensen, prøvede at slette alle spor efter sig. Man ville ikke vide af denne ubekvemme episode (Briem 1936, 5). Et notat i Magnusens private afregninger fra marts 1809 viser, at han har modtaget 50 rigsdaler fra Jürgensen »for en bog«. Det er en ret dyr bog. Jürgensen sejlede til England i marts 1809, men kom tilbage til Reykjavík i juni, og da skete usurpationen med bl.a. en proklamation fra Jürgensen, som viser et relativt godt kendskab til islandsk historie og islandske forhold. Man har spekuleret over, om denne kyndighed ikke var kommet fra Magnusens 'bog'. Der var faktisk ikke mange andre end Magnusen i det lille Reykjavík, som sad inde med en sådan viden og evne til at formulere den på dansk. I hvert fald er det klart, at forholdet mellem Jürgensen og Magnusen var godt i marts 1809, selv om det tilsyneladende blev værre senere (Briem 1936, 369-371). Magnusen var ikke uden humor, det kan man bl.a. se af, at han havde let ved at stifte bekendtskab med forskellige personer. Hans begejstring for digtning betød, at han gerne søgte selskab med de digtere, som han beundrede. Således blev han senere godt bekendt med adskillige danske digtere, bl.a. Ingemann og Oehlenschläger. Man kan spørge sig, om ikke nogle af Magnusens oplysninger har bidraget til Oehlenschlägers skildring af Jürgensen som 'konge på Island' i Oehlenschlägers ungdomserindringer (Oehlenschläger 1850, I, 53-56).

Jürgensens familie har også været gode bekendte i Thorlacius' hus i København (Thorlacius 1930, 61-64 og 137). Det har sikkert været en lettelse for en ung og begavet mand som Magnusen at komme væk fra et fattighul som Reykjavík, og det kunne han til slut, da han havde fået en arv i 1812 og endnu engang satte kursen mod København, hvor han opholdt sig det meste af resten af sit liv.

Disse mine to islandske helte var meget forskellige. Steingrímur Jónsson havde karakter af en redelig og samvittighedsfuld oplysningsmand. Kants *Kritik der praktischen Vernunft* er ifølge dagbøgerne *en virkelig elegant bog, den er tung at forstå, men værd at læses og læses om igen* (Lbs. 1749 8vo, 258). Professor P. E. Müller ville lade Steingrímur forsvare Eddaerne mod de nyere tyskere, som ville mene, at Eddaerne var opkogt kristendom. Men *dertil duer jeg ikke* skriver Steingrímur, for han mente, at tyskerne havde ret, det havde jo islandske lærde også påstået (Lbs. 1749 8vo, 380, med henvisning til Jónsson 1772, 23ff.). Han brød sig heller ikke om mytologi *det studium sigter mere til at udøve egen viden og spekulation end til almindelig nytte* (ÍB 627 I 8vo, 29.10.1804). Han er ikke særlig begejstret over de islandske sagaer, de er ofte overdrevne og løgnagtige.⁷ Om Steffens filosofiske forelæsninger, som han lyttede til, siger han *jeg er bange for at hans spekulation går for vidt og vil blive ham selv for tung*. (ÍB 627 I 8vo, 17). Finn Magnusen var en helt anden type. Til trods for god uddannelse og dygtighed var de sværmeriske og naive træk ganske klare. Begejstringen for digt og fantasi var stor. Tilbøjeligheden til at spekulere i det ukendte og uklare var undertiden påfaldende. Han blev også en af sin tids lærdeste mytologer og specialist i Eddaerne. Finn Magnusen var også en dygtig udgiver, oversætter og forsker i de gamle sagaer. Oprindelsen var islandsk men han var en ånd, som havde hjemme i den danske guldalder.⁸ På visse områder kunde forskellen næppe være større mellem disse to personer, selv om deres aldersforskel kun var 12 år, og selv om de var gode venner.

Fransk revolutionær indflydelse i forspillet til kommissionens oprettelse

Men nu længere sydpå. I november 1798 var to unge danskere på vej fra Tyskland gennem Belgien til Paris. De havde fået stipendium fra 'Fonden *ad usus publicos*' for videre akademiske studier i revolutionens hovedstad. Deres navne var Laurids Engelstoft og Børge Thorlacius (jf. Engelstoft 1862, 95-101 og 139; Wegener 1852). Børge blev, som vi ved, ni år senere blandt de første medlemmer af Oldsagskommissionen, der blev oprettet 1807. Han var da den yngste af kommissionens medlemmer. Vi har en snes bevarede breve fra hans far, Skúli Thorlacius, rektor ved Vor Frue skole i København, til sønnen under dennes udenlandsrejse. Videre har vi seks bevarede breve til Børge fra samme tid fra hans morbror Børge Riisbrigh, professor i filosofi ved Københavns Universitet. Disse breve har ikke før været anvendt til at kaste lys over de problemer, som jeg kun kort skal drøfte i det følgende, nemlig om fransk revolutionær indflydelse i forspillet til Oldsagskommissionens opkomst og i dens virksomhed. Blandt andet skriver Skúli Thorlacius fra København den 1. december 1798 til sin søn Børge i Paris:

Det er mig da meget kiært at du uden Ulyckes Tilfælde har naaet Paris. Jeg og din Moder og Moderbroder var meget bange for den Reyse i giennem Brabant, som disse Timer svømmer i Blod.

... man havde først i denne Uge udbragt det Rygte at du og Engelstoft var i et Opløb overfaldne, og komne til Ulycke. Secretaire Schowboe og Munther bragte mig denne ubehagelige Tidende, som jeg ikke torde sige til din Moder. Men som det var mig forebragt om Formiddagen, kom brevet fra Brüssel om Eftermiddagen. Imidlertid havde Rygtet vandret om paa Moldenhawers og Munthers Collegium, og dette drev den sidste, som er en oprigtig Ven og Velynder af dig og din Medreyser indtil mig. Jeg loed ham vise det brev om Eftermiddagen, og da skenkede jeg ham efter Löfte og Forlangende 2 Exemplarer af dine Magisters Disputatser ...

Disse 2de var de sidste, jeg havde af dem. Han foregav, at ville sende disse Exemplarer til en biskop Gregoire i Paris, for at skaffe dig der Adgang (ÍB 70 fol.).

Det er altså professor Frederik Münter, som ved, hvordan man skal trække i tråderne for de unge danskere i Paris. Han var, som bekendt, en af drivkræfterne i oprettelsen af Oldsagskommissionen senere.

Af brevene til Børge fra hans far og morbror kan man se, at Børge var blevet godt modtaget i Paris. Professor Riisbrigh taler i et brev til Børge af den 22. marts 1800 om:

... den store Ljkke, Du har at være yndet, og vejledet, af sadanne Mænd, som den jpperlige Villioson og den tjenstfærdige Millin. Denne sidstes Godhed imod Dig har intet Exempel (ÍB 70 fol.).

En nyhed i den lærde verden i København ved denne tid var Peter Frederik Suhms død i september 1798, og dennes navn var også kendt i Frankrig. Børge Thorlacius oversatte til fransk i sine Pariserår en kortfattet Suhms levnedskildring, som var forfattet af Rasmus Nyerup. Denne franske oversættelse udkom i tidsskriftet *Magazin Encyclopédique* i 1799 (Engelstoft 1862, 272-273). Dette tidsskrift blev udgivet af den franske arkæolog Aubin Louis Millin (1759-1818), som var chef for møntkabinetet i Paris og en af Børge Thorlacius' vejledere dér.⁹ Men Børge Thorlacius har også stået under andre lærde og mægtige mænds beskyttelse i Frankrig. Man kan se af brevene fra hans far og morbror, at han har truffet biskop Henri Gregoire, som Münter forstod at introducere ham til, og Engelstofts breve viser, at Gregoire har været deres store velgører og har hjulpet dem med rekommandationer på deres rejser i Frankrig (Engelstoft 1862, 200-201 og 203).

I et brev fra Børge Thorlacius' far fra den 3. december 1799 kan man forstå, at Børge har været på rejse i Frankrig, og at ... *Den Franske Mand, den ædle Gregoire, er du meget forbunden...* (ÍB 70 fol.). I Engelstofts breve har vi en munter omtale af Gregoire og Thorlacius' »apostoliske Reise i det østlige Frank-

rig« i henved 2 måneder (Engelstoft 1862, 254-255; jf. Hildebrand 1937-1938, 396 og 423). En god kilde om denne rejse er Thorlacius' egen beskrivelse (Thorlacius 1801).¹⁰ Deres rejse gik bl.a. til Gregoires fødeegn og syv departementer i det nordøstlige Frankrig. Rejseskildringen er inddelt i tre dele, den første er om skolevæsen og undervisning, den anden om bibliotek, antikviteter og kunstsager og den tredje om religionsforholdene. Fra vort synspunkt er den anden del den mest interessante. Man mærker af dens fremstilling, at Thorlacius havde et indgående kendskab til Gregoires tre rapporter til National Conventet om vandalismen.¹¹ Selv vittigheder fra dem gentages heri.¹² På rejsen har Thorlacius besøgt romerske oldtidsminder i Vogeserne, bl.a. »den store vogiske Muur«, romerske veje, vandedninger, amfiteatre og »Vogerlandets mineraliske Bade« fra romernes tid (Thorlacius 1801, 54-57). Han beundrer også romerske oldsager »som ere komne i Schoepflins Antikkabinet, og nu tilhøre et af Strasburgs offentlige Bibliotheker ... hvoraf den lærde Oberlin har begyndt at udgive en Beskrivelse, ... en af de bedste Smaasamlinger af den Slags, som jeg uden for Paris har seet.¹³ ... Blant interessante Ting kunde jeg endnu i Strasburg anføre Walthers Samlinger af Prospector, tage i den Deel af Vogerbjergene, som høre til Rhin-Departementerne og Sildermans Kabinet af Medailler til Elsatzes Historie, som tilhøre ovennævnte Bibliothek.« (Thorlacius 1801, 60-61 og 66). Vi ser bl.a. af disse skildringer, at idéen om et lille 'offentligt' oldsagsmuseum på et bibliotek kunde hentes fra Strasbourg.

Som tak for denne dejlige rejse ønskede Børge, at hans far skulle sende et eksemplar af den store tresprogede udgave af Snorri Sturlusons kongesagaer til Gregoire som gave. Den var da udkommet i tre bind.¹⁴ Man kan også se, at Børge formodentlig havde fortalt Gregoire om sin islandske afstamning i forbindelse med de vogesiske bade, fordi han ønskede, at faren også skulle sende en prøve på islandsk mineralvand til Gregoire. Skúli Thorlacius skriver bl.a. til sin søn den 22. februar 1800:¹⁵

... Jeg har alt bestilt et Exemplar af Sn. Sturlesen indbunden, som er mig lovet om 3 Uger, det tilligemed med det Islandske Bryndvand vil jeg skicke saa snart, jeg kan faae opspurgt en Skibsleylighed til Paris, lige at skicke sligt med Posten, vil blive utaalelig kostbart. Lad mig imidlertid vide Gregoires fulde Navn og Titel paa Fransk og Latin ... (ÍB 70 fol.).

Det fremgår af brevene, at Børges morbror havde reageret på nyhederne om Børges rejser med Gregoire i Frankrig og sendte med et brev af den 19. december 1799 Suhms mindemedaille i sølv ... *at forære een af Dine Ærede Velyndere den, som kjender til vor Suhm (ÍB 70 fol.).*¹⁶

Faderen var mere skeptisk over for Gregoire, og da han hørte, hvordan det gik med morbroderens tænkte gave til Gregoire, skrev han i et brev af den 11. februar 1800 om: ... *Suhms Medaille, men du har foræret den til National Kabinettet, dog har jeg ikke mærket, at han er ens fornøyet der med ... (ÍB 70 fol.).*

Det synes at være tilladt at tolke dette således, at Børge har prøvet at give Gregoire medaillen, men at denne har takket for den og henvist til møntkabinettet, som da havde fået det nye revolutionære navn, som det nationale møntkabinet. Medaillen er således kommet i nationens eje, ifølge Gregoire. Det var noget, som må have været fremmed for de gamle mænd i København. Det har Børge været klar over, og derfor har han fortalt sin morbror om hans gave og dens modtagelse i noget vage vendinger.

Og hvem var så Henri Gregoire? Engelstoft har en munter beskrivelse af ham, men den er naturligvis mangelfuld (Engelstoft 1862, 254). Gregoire var blandt de radikale i den franske revolution, en tid formand i Conventet, en hengiven republikaner og modstander af konger, kejsere og diktatorer. En religiøs revolutionær, som blev udnævnt konstitutionel biskop af Blois. Som revolutionær er han vel mest berømt for sin djærve stilling til kristendom og religion inden for republikken, men også for sin stillingtagen til minoritetsgrupper som jøderne og sin modstand imod slaveri. Disse høje tanker om men-

neskelig frihed og broderskab skal ikke omtales videre her. Men i senere tid er man tillige blevet stadig mere opmærksom på Gregoires rolle som ideolog og forkæmper for bevaring af historiske og kunstneriske mindesmærker. Det var ham, som anvendte ordet vandalisme i sine rapporter til Conventet om den ofte meningsløse ødelæggelse og destruktion af kulturarven under revolutionens masseoptog mod den feudale overklasses kunstsamlinger og bygninger. Gregoires idéer og argumenter for bevaring af kulturarven har endnu i dag en forbløffende aktualitet og relevans. Der skal ikke her og nu redegøres for dem og deres radikale oplysningstone i detaljen; jeg må henvise til mere omfattende skrifter (Sax 1990; Baczko 1989; Ashbourne [1932]; Wahlström 1936).

Det fremstår som klart for mig, at Børge Thorlacius er blevet påvirket af Gregoires idéer. Man kan ane det i hans virke for Oldsagskommissionen (jf. *Antiqvariske Annaler* I. 1812, 345).¹⁷ Men endnu mere er der måske anledning til at undersøge, om ikke professor Münter, Oldsagskommissionens fader og ideolog, stod under indflydelse af Gregoires argumenter for bevaringsarbejdet. Münter brevslede direkte med Gregoire og introducerede Thorlacius for ham. Man kan se af hans selvbiografi, at han har holdt af både Engelstoft og Thorlacius (Bobé 1900, 165). Jeg har ikke haft anledning til at undersøge Münters utrykte efterladenskaber (jf. Bobé 1910, 323-324). Men man kan f.eks. lægge mærke til den nyttelære, som er så påfaldende i Münters forslag om kommissionens oprettelse til kancelliet. Oldsagerne kunde være til nytte, selv om de ofte ødelægges på grund af uvidenhed, og et oldsagsmuseum kunde også være til nytte (Hermansen 1931, 301).¹⁸ Videre kan man se i kommissionens henvendelse til præsterne med spørgeskemaet i 1807 og senere til præsterne i Island i 1817, at der her tales om oldsager »som paa nogen Maade kunne bidrage til videnskabelig Nytt« (Adamsen og Jensen (udg.) 1995, 11; jf. Lovsamling for Island VII, 658). Utilitaristiske argumenter var visselig på mode i denne tid, men man kan dog mærke, at Münters brede syn

på oldsagerne ikke var politisk opportunistisk, hvad der ligger i tråd med Gregoires opfattelse (jf. Sax 1990, 1165). Til trods for Norges frigørelse og nordmændenes fravær fra kommissionens virksomhed vedligeholdte man i kommissionen denne stillingtagen til oldsagernes mulige nytte, og da spørgeskemaerne udsendtes til Island, taltes der om »nordiske oldsager« i stedet for »danske og norske oldsager«. Men hele denne sag må undersøges nærmere.

Private og offentlige oldsagssamlinger

Det er velkendt, at velstående og lærde personer før i tiden samlede på oldsager privat; de havde gerne et par af dem, og samlingerne kunne vokse til et lille kabinet med kuriosa i deres hjem. Vel var Børge Thorlacius opdraget i et hjem, hvor der var stor interesse for oldtiden, både den klassiske græsk-latinske oldtid og den nordiske oldtid. Hans far syslede ikke bare med latinsk digtning, men også med udgivelse af gamle islandske sagaer, og dette kom Børge også til at gøre senere i sit liv. Skúli Thorlacius var også oldsagssamler, og den interesse syntes Børge at dele med sin far. I et brev dateret den 13. maj 1800 til sin søn i Paris fortæller Skúli: ... *paa Suhms Auction har jeg kiøbt saa mange gamle Væhrer etc., at jeg til Nød kunde bevæbne et helt Corporalskab. Men rigtignok var det ingen god Finance-Operation* og så følger en anmærkning om, at Børges »Mama« nok ikke var en stor ven af disse antikviteter (ÍB 70 fol.). Vi ser den gamle Thorlacius endnu bedre som en privat samler af oldsager i Steingrímurs dagbøger. Steingrímur var ofte gæst i hans hjem og tjente ham som skriver, bl.a. kan man se, at han før trykning renskrev den kendte antikvariske afhandling »Om Thor og hans Hammer« (Lbs. 1749 8vo, 61-63 (2.-6. marts 1802); S. Thorlacius 1802). Den islandske Steingrímur er let forundret, da han først kommer i Thorlacius' velstående borgerhjem, børnene i huset spiller på fortepiano, pantaleon og harpe, og der findes en papegøje, som taler og synger, og som man havde

fanget ude på Amager kort efter slaget med den engelske flåde (Lbs. 1748 8vo, 321-322 (17. maj 1801)). Men så får vi en beskrivelse af Thorlacius' interesse for *det gamle nordiske – han samler dertil hvad han kan af den slags – han viste mig også i en lille skuffe hos sig 52 stykker af rare og gamle sølvmonter*. Videre viser Skúli Thorlacius ham en *gammel låsbue og en gammel jernhat eller lukket hjelm som for et par år siden blev funden her udi Sjælland i jorden*. (Lbs. 1748 8vo, 349 (7. juni 1801); Lbs. 1749 8vo, 204-204 (7. august 1802)). Også Grímur Thorkelin var samler af rariteter og oldsager i sit fine borgerhjem. I begyndelsen af maj 1804 var Steingrímur Jónsson på besøg hos Thorkelin og traf der professor Sjöborg fra Lund i Skåne, som et par dage tidligere havde været hjemme hos Skúli Thorlacius (ÍB 627 8vo I, 218-219). Ved årsskiftet 1804-5 giver Steingrímur, ifølge dagbøgerne, nytårsgaver til *justitsrådene, som begge samler antikviteter*, dvs. både til Thorlacius og Thorkelin. Det var islandske oldsager, som Steingrímur havde fået eller købt, det ene var en sølvbelagt plade fra et bogbind fra Skálholt domkirke, den fik Thorlacius, det andet var en gammel økse ved samme navn som Skarphéðins økse i Njáls saga (Remigia), den fik Thorkelin (ÍB 627 8vo I (31. december 1804); jf. Eldjárn og Ágústsson 1992, 214, 226-228). Oldsagskommissionens medlemmer F. Münter, P.J. Monrad og Børge Thorlacius havde alle deres eget private kabinet af antikke mønter og gemmer. Børge Thorlacius skrev flere gange akademiske småstykker om antikke gemmer i Münters og Monrads private samlinger, og han ejede selv en stor samling ved sin død (Thorlacius 1815, 19 og 160; 1821, 65, 68; 1822, 143, 146; Lindberg 1830). Som bekendt var også C.J. Thomsen, der senere blev optaget i kommissionen, en møntsamler. Men her bør vi måske standse for at kaste et nærmere blik på sagen. Det, som var nyt med Oldsagskommissionens oprettelse var bl.a., at private oldsagssamlinger kom i offentligt eje, de blev med Münters ord »National Oldsager« (Hermansen 1931, 300).¹⁹ Dette betød, at de af kommissionens medlemmer, som var private samlere, måtte ind-

stille sig på at lægge en klar skillelinje mellem egne samlinger og det nye oldsagsmuseums samlinger. Blandt Børge Thorlacius' personlige papirer ligger et brev og erklæring fra Thomsen fra 1819, som viser hvor ømtålig Thomsen og de øvrige inden for kommissionen har været over for beskyldninger om, at de ikke opretholdt dette skel (ÍB 70 fol., jf. Appendix II til denne artikel). Tilkomsten af et offentligt museum indebar også tilkomsten af en etik for museumsfolk. Selv om Museet for de nordiske Oldsager fik mange gaver i begyndelsen, kan man også mærke, at visse ældre private samlere ikke var indstillet på at acceptere denne nye synsmåde med det samme. Det ser ud, som om Børge Thorlacius først i 1813 har fået sin gamle far til at give en del af sine samlinger til kommissionen (Adamsen & Jensen (udg.) 2003, 87; jf. Jakobsen 2007, 232 og 279). Et drikkehorn og en akvamanile med en (forfalsket) runeindskrift i familiens eje kom først ind i kommissionens samling efter Børges mors død i 1825 (*Antiqvariske Annaler* IV 1827, 526-527; jf. Jakobsen 2007, 294-295).

De islandske indberetninger til Oldsagskommissionen

Under Napoleonskrigen blev forbindelsen mellem Danmark og Island ret sporadisk, og Oldsagskommissionen fik ikke udført noget i Island. Efter krigens ophør blev Finn Magnussen optaget i Oldsagskommissionen samtidig med Christian Jürgensen Thomsen. Meningen var, at Magnussen skulle, som han selv skrev i et brev til Johan Bülow den 31. januar 1817, i første omgang *udarbejde adskelligt ang. Island* (Rafnsson (udg.) 1983, xii). Blandt hans første opgaver i kommissionen var udarbejdelsen af en større rapport ved navn »Udsigt over mærkelige oldsager i Island, forsaavidt som de enten ere til endnu, eller og have været til sidst i det 18de Aarhundrede« (Rafnsson (udg.) 1983, 615-639). Rapporten blev forelagt kommissionen, og ved enkelte poster i den

FORNALDAR-LEIFAR,

um hvöriar hin Konúnglega Nefnd til þeirra vidurhalds
óskar sér tilhlýðilegrar skírslu.

- 1) **H**augar edr Fornmanna-leidi, sér í lagi þeir er hafa það sköpulag er sýnir berlega, að þeir séu af mönnum gjörðir — edr að lík hafi verið í þeim skiplögd, ellegar þeir sem eru edr hafa verið umkrýndir með setum steinum — svo og manna grafir edr stein-þróir er finnst kynnu á víðavangi. [Adgjætandi er við opnun slíkra hauga að grófinn eigi sé gjörd beint frá toppnum, þar stórar hellur optastnær liggja yfir byrginu síálflu, heldr ættu menn þá helst að grafa op á austur- edr sudur-hlið haugsins.]
- 2) **Stórir Steinar** edr **Klettur** sem líklegt er að reistir séu af mönnum, edr önnr mannaverk séu á. Hér til heira í Íslandi þau svokölluðu *Gret-tirstök*. Nefndin æskir sér greinilegrar skírslu um slíkra steina afstöðu, tölu, stærð og sköpulag, hvarvið og ætti að adgjætaz, hvört þeir efri steinar er liggja á undirstöðu-klettum, ecki megi hrærast, ef fastlega er á þeim tekid, og þannig leiki á nokkurskonar völturum. Nockrir slíkir klettur voru í heidni kalladir *hörgar*.*) Sérilagi óskaz greinileg skírsla um þá svokölluðu *blótsteina* á fornum hof- edr þingstöðum — og um adrar heidindómsins leifar er enn þá kynnu meinast að vera til.
- 3) **Fornir þingstadir** edr **Dómhringar** á víðavangi er fyrrum hafa verið umkrýndir með steinum edr veböndum í hring edr ferkant. Þessháttar leifar finnst líklega enn í dag á þórsnesi í Snæfellsýslu.
- 4) **Rúnasteinar**, edr steinar, á hvörjum fornir Rúnastafir eru edr hafa verið síáanlegir hvar helst sem þeir finnst kunna hvört sem steinarnir eru heilir edr brotnir. Flestir Rúnastafir eru þannig útlítandi:
P N P A R F X I A Y T P B A
Stundum finnst slíkar ritgjördir í hellrum og á stórum biörgum.
- 5) **Sömluleidis** adrar fornar, grafnar edr úthöggnar ritgjördir með rúnum, höfðaletri edr öðrum lítukunnum stöfum, í Kirkium, Kirkiugörðum edr annarsstadar, á triá- edr málm-smíði, klukkum, kaleikum, skírnarfötum o. s. frv. — eins þótt þær séu ofnar edr saumadar á höklum, al-tarisklædum, veggja-tiöldum o. s. frv.
Höfda- edr Múka-letr er nokkurskonar settaskrift, snúinn edr köntud á undarlegan hátt t. d.

Sie, edr

Ar o. s. frv.

*) Um slíka hörga getr *Landnámu* 2 Kap. við *Krosshála* í Dalasýslu og Kristnisögu 11 Kap. á *Hörgaeyri* í Vestmannaeyum. Ey er ólíklegt að þeir kynnu enn að finnst við stadi, hvörra örnefni eru af þeim dregin t. d. *Hörgsholt* o. s. frv.

Fig. 3. Den øverste halvdel af spørgelisen til de islandske præster udsendt af Oldsagskommissionen 1817. Museumshistorisk Arkiv, Nationalmuseet.

Questionnaire for the Icelandic priests issued by the Antiquities Commission 1817. Museum Historical Archive, the National Museum.

har Magnusen i margenen noteret ord som *burde fredes* eller *burde conserveres for Eftertiden*. Den 5. april 1817 sendte kommissionen en henvendelse til stiftsøvrigheden i Island, næsten enslydende med den af 1807 til danske og norske præster, med en trykt spørgeliste på islandsk til de islandske præster (fig. 3), meget lignende kommissionens spørgeliste

af august 1807 til danske og norske præster (se fig. 8 i Tove B. Jakobsens artikel i dette bind). Listen er i store træk en oversættelse af den forrige danske spørgeliste, men der er også visse ændringer, som må tilskrives Magnusen, deriblandt en forespørgsel om gammel overtro. Svarene skulle være på islandsk, dansk eller latin. Det øvrige halvark, som

var vedhængt spørgelisten, var blankt og udformet som en blanket med en trykt overskrift på islandsk: »Greinileg frásaga um merkilegar fornaldar-leifar ...«, dvs. »Udførlig frásagn om mærkelige oldtidslevninger ...« (Lovsamling for Island VII, 658-661; Rafnsson (udg.) 1983, xxxviii-xxxix). Man har altså tænkt på præsternes papirmangel og fattigdom, noget som Magnusen kendte til. Den 19. april 1817 søgte kancelliet at få 10 oldsager i Island fredede efter kommissionens forslag, hvoraf seks var runeindskrifter. Videre blev amtmændene anmodet om »at tilkjendegive Vedkommende, at ingen ældgamle Ornamenter, som Billeder, Altertavler, Ligstene m.m., Kirkerne tilhørende, maae sælges eller tilintetgjøres uden Stiftamtmandens og Biskoppens Samtykke« og at det ikke måtte ske »förend Commissionen for Oldsager har imodtaget de befalede Indberetninger fra Island om Oldsager« (Lovsamling for Island VIII, 668-674). Skemaet med forspørgslerne, som blev trykt i 300 eksemplarer (Jakobsen 2007, 238), blev godt modtaget af det islandske præsteskab. Kommissionen fik svar fra over 170 sogne indtil 1823. Langt de fleste svar fra præsterne var på islandsk, og nogle af dem giver udtryk for deres glæde over at få mulighed for at skrive på eget sprog til myndighederne, kun et fåtal af besvarelserne var på dansk eller latin. Da indberetningerne fra Island kom til København, gjorde Magnusen et uddrag af dem på dansk, som blev forelagt kommissionen (Rafnsson (udg.) 1983, xix-xxi). Af et brev fra Magnusen til hans ven Rasmus Rask fremgår det, at Magnusen troede, at uddragene ville blive trykt og udkomme i *Antiqvariske Annaler* eller separat, noget som dog ikke blev tilfældet (ÍB 94 fol.).

De islandske oldsagers særlige middelalderlige træk havde man bemærket, inden disse spørgelister udsendtes. Ofte kunne disse træk forklares med, at landets isolation førte til udviklingen af særpræg og kulturel konservatisme. Reformationen blev f.eks. antaget uden entusiasme i begyndelsen. I kombination med fattigdom var det måske religiøs ligegyldighed snarere end fanatisme, som langsomt med-

førte ødelæggelse, bortskafning eller auktionering af helgenbilleder, bogsamlinger og andet inventar i de kirkelige institutioner. Således blev en del af de islandske middelalderlige håndskrifter og husgeråd først til en slags bjærgegods i det 17. og 18. århundrede. Man kan delvis følge denne forøvelse i bispestolen Skálholts tilfælde. I begyndelsen af det 18. århundrede opkøbte Árni Magnússon resterne af domkirkens middelalderlige bogbestand (Rafnsson 1987, 314-315). Ved det 18. århundredes midte var der strid om adskillige genstande i domkirkens eje, bl.a. en samling på 18 middelalderlige drikkehorn (hvoraf vi nu i det mindste har to prægtige eksempler i Nationalmuseets eje) og domkirkens kiste til messeklæder (Eldjárn 1961, 85-111, 122-133; jf. Eldjárn og Ágústsson 1992, 185-213). Ved århundredskiftet var selve domkirkens tid inde, og i 1802 blev den store tømmerbygning revet ned (jf. Ágústsson 1990). I Magnusens udsigt over islandske oldsager fra 1816-17 findes en omtale af antikviteter, der tidligere fandtes i Skálholts domkirke. Magnusen fortæller, at kirkens »overflødige Ornamenter bleve for nogle Aar siden solgte ved offentlig Auction« (Rafnsson (udg.) 1983, 621). Men han vidste, at et af domkirkens kunstværker endnu fandtes i handelshavnen Eyrarbakki (Ørebak) i Island, nemlig dens store forgyldte middelalderlige altertavle, og han skriver:

Altertavlen, (som rigtig nok var indsluttet i et Futteral eller Kasse) skal ligge paa Gulvet i et Pakhuus, Rjygtet siger desuden, at den af Handelsbetienterne er blevet behandlet med den største Lige gyldighed og Skiödeslöshed. Herved skal den være sat i en meget slet Tilstand, Forgyl dning og Farve forsvundet af de udhugne Træbilleder osv. (Rafnsson (udg.) 1983, 622).

På Oldsagskommissionens vegne skrev Magnusen til kancelliet om at *Levningerne af Skalholt Domkirkes ubrugbare Altertavle maatte overlades Commissionen*. De kom til København med efterårsskibene fra Island i 1819, og man holdt møde i kommissionen den 7. oktober, hvor de blev fremvist. Nogle af de rester, der var bedst bevaret, blev der

Fig. 4. Alterklæde fra Reykjahlið kirke, Island, indsendt 1819 af provst Scheving på bud af biskop Vidalin (Nationalmuseet inv. nr. CLV). Broderet på grønt lærred med uldgarn. Ifølge nyere fortolkning forestillende 'Máriu saga': 1) Marias fødsel, 2) Marias tempelgang, 3) Marias Trolovelse, 4) Bebudelsen, 5) Jesu fødsel, 6) Hyrdernes forkyndelse, 7) Marias renselse, 8) Helligtrekonger, 9) Flugten til Ægypten. Dateret til det 14. årh. (Foto Nationalmuseet).

Medieval antemensale from Reykjahlið Church in Iceland, (The National Museum inv. no. CLV). Forwarded to the Commission by Dean Scheving on order by Bishop Vidalin in 1819. Embroidered with woolen yarn on green canvas depicting the 'Máriu Saga' in 9 pictures. Dated to the 14th century. (Photo by the National Museum).

taget vare på, men ellers udbad Thomsen sig kommissionens tilladelse til, at de øvrige *maatte casseres, især da de udbreder en slem Lugt.* (Rafnsson (udg.) 1983, xxiii-xxv; jf. Jakobsen 2007, 251; Eldjárn og Ágústsson 1992, 156-168). Kommissionen var selvfølgelig ikke glad og allermindst Magnusen, som her fik sit forgyldte barndomsminde at se som et stinkende vrag.

Noget som kommissionen fik øje på i de islandske indberetninger, og som Magnusen gjorde en liste over den 7. maj 1818, var *Levninger af gamle broderte eller vævede Tapetserier m.m.* (Rafnsson (udg.) 1983, xxv). Kommissionen ønskede særligt at få disse gamle, et par af dem middelalderlige, islandske broderier til museet, fordi man formodentlig ikke havde haft noget tilsvarende (fig. 4-5).

På grund af den dårlige bevaringstilstand var en konservering nødvendig (Jakobsen et al. 1999, 16 f.). Andre islandske oldsager, som kom ind til kommissionen i forbindelse med indberetningerne, var mere tilfældige (Rafnsson (udg.) 1983, xxv-xxvi).

Det ser ud, som om de islandske præster ville tjene den oplyste videnskab med deres indberetninger til Oldsagskommissionen. Det var de meget beredvillige til, og udover at man var stolt af sit sprog og ikke ville skrive dansk, ser man ikke mange spor af en romantisk nationalisme med henvisninger til gammel berømmelse og heltebedrifter. Nogle af præsterne opponerede mod spørgsmålet om overtro i spørgeskemaet, det eneste romantiske punkt, som Magnusen havde tilføjet i det ellers nøgterne og saglige oplysningsskema. Præsterne var ikke rede til

Fig. 5. Alterklæde fra Stafafells kirke, Island, modtaget og restaureret 1820 (Nationalmuseet inv. nr. CXC VIII). Teksten er en forkortelse af SANCTUS PETRUS APOSTOLUS SANCTA MARIA MATER CHRISTI SANCTUS SIMON APOSTOLUS. Kirken var indviet til Jomfru Maria og ejede i 1300-tallet bl.a. fire alterduge, ifølge *Diplomatarium Islandicum* II. s. 769 og IV. s. 201. (Foto Nationalmuseet).

*Altar cloth from Stafafell Church, Iceland, received and restored 1820 (The National Museum inv. no. CXC VIII). The text is an abbreviation of SANCTUS PETRUS APOSTOLUS SANCTA MARIA MATER CHRISTI SANCTUS SIMON APOSTOLUS. The church was dedicated to the Virgin Mary and owned i.a. four altar-cloths, according to *Diplomatarium Islandicum* II. p. 769 og IV. p. 201. (Photo the National Museum of Denmark).*

at skrive almuesagn, som man anså for udannede og dumme, selv om man undertiden ikke kunne lade være (Rafnsson (udg.) 1983, xxviii). Det var den fantasierende side af interessen for oldsager, som florerede i den danske guldalderdigtning, dvs. denne mulighed for så at sige at leve sig ind i oldsagerne med fantasi, følelse og alskens myter og elvertro, som truede en oplyst og fornuftig saglighed. Men på den måde var de islandske præster ikke særlig romantiske eller nationalistiske ved denne tid. Det mærker man også i Steingrímur Jónssons udførlige rapporter til kommissionen. I centrum for hans interesse er genstandene og de jordfaste mindesmærker. Finn Magnussen havde derimod, til trods for al sin duelighed og sit møjsommelige arbejde for kommissionen, en tilbøjelighed til digt og fantasi.

Kommissionens virke i Island ebbede ud efter 1823, men Steingrímur Jónsson fortsatte med at sende islandske oldsager til den. I 1824 kom han igen til København for ved juletid at blive viet til biskop over Island af Münter, som da var Sjællands biskop. Han rejste fra København med forårsskibene til Island 1825. Den 24. marts var han bl.a. ude at spadserere med Magnusen og hilste på konferensråd Monrad og gik i Rundetårn i antikvitetssalen hvor det stadig øges. (ÍB 627 8vo II, 503). Selv om Münter da var noget sygelig, var Steingrímurs beundring i dagbøgerne for ham stor, den gjaldt både hans veltalenhed og klogskab som biskop, og hvor lærd og klarhovedet han var ... især i det antikvariske og allehånde oldtids inskriptioner. Samme dag, den 30. marts, som han skriver om Münter i dagbøgerne, fik han om aftenen et brev fra »antikvitetskommissionen« (ÍB 627 8vo II, 514). Det må være det brev, som ligger i bispearkivet i Island dateret den 25. marts 1825, underskrevet af hele kommissionen (9 personer), og hvor man sætter stor pris på islandske oldsager og bl.a. skriver:

Ligeledes bliver altid enhver af de Oldsager, som findes paa Island og som ere ældre end Christendommens Indførelse paa denne Öe særdeles interessante, da man med Grund kan antage, at de samtlig henhøre til den siste Periode af Hedenskabet og altsaa kan tjene til at bestemme Alderen af lignende Stykker, der findes andre Steder i Norden ... (Rafnsson 1991, 29).

Islandske oldtidslevninger var altså trods alt slægtskab alligevel forskellige fra de skandinaviske. Steingrímur Jónsson rejste tilbage til Island, hvor han var biskop indtil sin død i 1845. Han holdt kontakt med kommissionen hele sit liv.

Efterspillet og nogle konsekvenser

Oldsagskommissionen forandredes ved Thorlacius', Nyerups og Münters død i 1829 og 1830. En yngre generation blev mere fremtrædende med C.J. Thomsen i spidsen. Carl Christian Rafn, en af Oldskriftselskabets stiftere, blev medlem af kom-

Fig. 6. Jónas Hallgrímsson 1807-1845. Tegning af Sigurður Guðmundsson (Islands Nationalmuseum).

Jónas Hallgrímsson 1807-1845. Drawing by Sigurður Guðmundsson (The National Museum of Iceland).

missionen den 30. juni 1830 (Grøndal (udg.) 1869, 21). Magnusen var i disse år sammen med sin ven Rasmus Rask meget optaget af udgivelse af gamle islandske skrifter, bl.a. på Oldskriftselskabets vegne. Oldskriftselskabets sagapublikationer blev en succes i Island. Rafn pralede med selskabets fremgang i en skrivelse til Overdirektoratet over de kongelige samlinger den 15. maj 1854. Han skriver bl.a.:

Den gang Selskabet stiftedes, tiltraadte strax for de bebudede Textudgaver af Sagaerne paa Island omtrent 1000 af hvilke 800 Bønder ja endog Tjenestekarle og Tjenestepiger, der af en Befolkning, der ikke udgjorde stort mere end 50000, er en Kjendsgjerning, hvortil neppe kan opvises Mage i noget civiliseret Land i eller udenfor Europa. En saadan Liste indførtes bag

*Fornmanna Sögur 3die Bind. Menigmand paa Island, som gjennem mange Generationer havde hjulpet sig med i de lange Vinteraftener i Manuscripter at læse Sagaerne, denne dem saa kjære og underholdende Lecture, glædede sig nu overordentlig ved at kunne læse disse trykte Udgaver (Lbs. 657 4to, 217v).*²⁰

Sandsynligvis har spørgeskemaet fra 1817 her haft en betydning, og der er næppe tvivl om, at spredningen af disse skrifter sammen med andre omstændigheder dannede et receptivt underlag i Island for senere politisk, romantisk og nationalistisk propaganda.

Steingrímur Jónsson og Finn Magnusen blev i 1830'erne opmærksomme på to unge islændere, som de på en vis måde ubevidst opfostrede i islandsk nationalromantik og selvstændighedspolitik. Det er måske ikke underligt, de gamle var jo blandt de kyndigste i islandsk historie og litteratur på den tid, men samtidig må man bemærke, at de var enevældens trofaste embedsmænd og prægede af oplysningstiden. Den ene af de unge mænd var Jónas Hallgrímsson (fig. 6), den islandske nationaldigter, hvis 200 års jubilæum man fejrede i 2007, da han blev født i samme år som Oldsagskommissionen. Man har skrevet meget om ham (jf. Erslew 1858, 647-648; Þórðarson 1936-37; Valsson 1999). Han studerede naturvidenskab i København og foretog rejser i Island. Finn Magnusen var ham meget behjælpelig økonomisk og fik ham til at opsøge fortidsminder under rejserne i Island (Hallgrímsson 1933-37). Han har sikkert diskuteret både islandske oldtidsminder og digtning med Magnusen. Jónas Hallgrímsson befolkede det islandske landskab med trolde, elver og dværge i sin digtning på romantisk manér, noget som ikke faldt i de oplyste præsters smag. Dog erkendte alle, at han var en stor digter, selv den nyttetænkende biskop, Steingrímur Jónsson, sagde bl.a. om ham:

Endelig skulde jeg ikke lade uberørt, at oftbe-meldte Sollicitant [dvs. Jónas Hallgrímsson] er et poetisk Genie, hvorpaa han, saavel i det danske, som islandske Sprog har afgivet Prøver; hvilken Egenskab,

Fig. 7. Jón Sigurðsson 1811-1879. Oliemaleri af G.Th. Wegener (Islands Nationalmuseum).

Jón Sigurðsson 1811-1879. Oil painting by G.Th. Wegener (The National Museum of Iceland).

som staaende i nøje Forbindelse med Veltalenheden overhovedet, men især den præstelige, synes at fortjene Opmærksomhed (Þórðarson 1936-37, CXCIX).

Jónas Hallgrímsson døde samme år som biskoppen, men hans digtning havde med sine henvisninger til oldtidens frihed og Islands natur en stor betydning i udformningen af islandsk romantik og nationalisme senere i det 19. århundrede. Et af hans små romantiske fortællingsstykker indeholder en direkte omtale af Oldsagskommissionens islandske præsteindberetninger fra 1817.

Den anden af de unge mænd var Jón Sigurðsson (fig. 7), den islandske selvstændighedskamps politiske helt. Man har også skrevet meget om ham (Ólason 1929-1933; 1940; 1945-1946; Friðriks-

son 2003-2004). Han begyndte sin løbebane som skriver på bispekontoret hos Steingrímur Jónsson i Island, hvorfra han blev anbefalet til Magnusen, Engelstoft og Werlauff i København. Han udmærkede sig ved udgivelse af islandske oldskrifter, bl.a. under Oldskriftselskabet, hvorved han blev en af C.C. Rafns nære samarbejdspartnere.

Hverken Steingrímur Jónsson eller Finn Magnusen overlevede Oldsagskommissionen, hvad den islandske digter Jónas Hallgímsson heller ikke gjorde, men det gjorde Rafn og Jón Sigurðsson. Den talentfulde Jón Sigurðsson var Magnusens og Rafns mand. Men meget forandredes i Danmark af reformerne 1848, og kommissionens tid var ude året efter.

Under C.J. Thomsens udenlandsrejser i fyrrerne ser det ud, som om Rafn har fungeret som Oldsagskommissionens midlertidige sekretær. Rafn havde også sørget for museets protokoller i lang tid. En vis modsætning mellem Thomsen og Rafn synes at være kommet til syne efter Magnusens død i 1847. Magnusen var begges ven. Men nok har andre og større forandringer vejet tungere. Rafn var bl.a. misfornøjet med, at Jón Sigurðsson ikke blev fast ansat ved det nye historisk-antikvariske arkiv som Oldsagskommissionen og Oldskriftselskabet i forening havde anordnet. Jón Sigurðssons stilling var nemlig blevet nedlagt samtidig med Oldsagskommissionen den 5. august 1849. Jeg kan ikke lade være at citere et brev fra Rafn af den 13. februar 1854 til kirke- og undervisningsminister Carl Christian Hall:

Efter Indstilling af den Kgl. Com. f. Oldsagers Opbevaring blev Sigurdsson ansat som Archivar ved den oldnordisk islandske Afdeling af det historisk antiquariske Archiv med Gage for det første paa to Aar. Vi vare da alle overbeviste om, at dette kunde betragtes som en fast Gage for Fremtiden.

Den 24de December 1847, Dagen för Juledag, stod jeg i Middagsstunden ved Finn Magnusens Dödsleie (han döde om Aftenen); da kom Thomsen til og sagde mig at han just havde den Kgl. Resolution, hvorved Sigurdsson og de övrige Herrer vare ansatte med den foreslaaede Gage. Da han vidste at det vilde glæde

Finn Magnusen vilde han försöge om han endnu kunde sætte ham i Kundskab derom, han raabte ham det da ind i Öret og vi kunde mærke at han havde fattet det.

Der er forandret meget og det er gaaet anderledes end Thomsen da yttrede.

Den nordiske Oldkyndighed har efterhaanden vundet större Betydning og det er almindelig anerkjendt at Jon Sigurdsson ved præsterede Arbeider har godtgjort at være en af de dygtigste og nidkjæreste Arbeidere i denne Retning som nogensinde er kommen til Danmark fra Island. At ved siden af hans litteraire Virksomhed ogsaa hans politiske Færd har haft sin Betydning kan skjønnes deraf, at han i de sidste sammenkomster af Islands Althing er bestandig bleven valgt til sammes Præsident (Lbs. 657 4to, 771-v).

Som Rafns medhjælper beholdt Jón Sigurðsson sin stilling som arkivar og bibliotekar i Oldskriftselskabets oldskrift-kommitté indtil Rafns død (Erslew 1868, 172).²¹ Man kan bl.a. se frugterne af Jón Sigurðssons virksomhed i forbindelse med det antikvariske arkiv i de mange topografiske studier over de islandske sagaer, som han senere fik publiceret i det islandske litterære selskabs skrifter.²² Men vejene var skilte. Oldskrifter og oldsager var to forskellige ting, selv om Rafn ville samle alt under en hat. Islands og Danmarks kulturarv var forskellige, og en fornyelse var nødvendig. Politisk fik Jón Sigurðsson med andre liberale virkeliggjort den gamle islandske drøm om en helt fri handel på Island i 1855. Endelig kunne man sætte gang i en opbygning, og der gik kun otte år, inden man var begyndt med en egen lille oldsagssamling i Island i 1863. Men det er en anden historie.

Afslutning

Hvordan skal jeg sammenfatte? Under den danske guldalder nåede man frem til, at der ingen islandsk stenalder fandtes. Nej. I forbindelse med interessen for islandske og danske oldskrifter voksede der en

interesse frem for oldsager og oldtidsminder. Nej, man kan ikke bestemme, hvad der kommer først. Fra en nyttebetonet og oplysningspræget synsmåde på oldsager i den videste betydning kom man til at forestille sig noget andet om dem. Undertiden var det i reaktion mod oldsagernes ødelæggelse, mod vandalismen. Disse forestillinger gik i forskellige retninger og var af forskellig intensitet. Et tidligt resultat af dem var opkomsten af Den Kgl. Commission for Oldsagers Opbevaring. Forestillingerne store sprængkraft ytrede sig bl.a. i romantisk digtning og fantasi. Til slut gjorde de deres indtog i det politiske liv, og vi fik, ligesom i digtningen, den statspolitiske arena befolket med politiske jætter, trolde, elverfolk og dværge. Tilbage står oldsagerne inde i museerne og arkiverne og ude i marken, hvor de stadig kan give anledning til nye og anderledes forestillinger.

Appendix

(ÍB 70 fol.) Thomsens brev til Thorlacius 1820 (I) og erklæring fra 1819 (II).

I.

P:M:

Professor Møller²³ i Gaar, i Spøg henkastede »De beholder nok alt for Dem selv« – vakte en ikke ny Tanke hos mig – som De vil see af indlagte, der er skreven for længere Tid siden.

Jeg ville den Gang lade denne Declaration circulere, men ved nøjere Eftertanke fandt jeg, at muelig Mýnter og Monrad kunne støde sig over den, eller troe den indeholdt en Slags Bebrejdelse til Dem – og det var ved Gud ikke min Hensigt. Altsaa blev Papiret i min Pult og ingen andre end Magnusen og Nyerup har seet det – nu nedlægger det i Deres Hænder og skal altid svare til det, som om det var forelagt hele Verden; tænkte jeg anderledes hvorledes skulle jeg da kunne fortjene den Tillid De viser mig – Svagheden er jeg mig bevidst – men Slet, Oh nej! det troer De ikke om –

Deres
Thomsen

Kiøbenhavn d. 28. Majj 1820.

II.

De af Commissionens Medlemmer som kjende mig nøjere, ved at jeg i en Del Aar har beskjeftiget mig med Numismatik, og at jeg meget, ja nesten lidenskabelig elsker de bildende Kunster.

For at erhverve mig de Indsigter, i disse 2:e Yndlingsfag som ikke kunne hentes af Litteraturen, men maa søges i Tingene selv, har jeg forlængst anlagt en temmelig betydelig Mýntsamling og en anden ikke mindre af artistiske Gjenstande, fornemlig Kobberstik. Meget snart indsaae jeg, at jeg aldrig ville bringe det vidt med disse Samlinger, dersom jeg blot indskrænkede mig til at vælge imellem de Ting som Tid efter anden var at faae i Kiøbenhavn, hvoraf Følgen ogsaa ville være, at mine Samlinger kom til at blive af meget ensidig Natur, da Tilfældet ofte havde fra en eller anden Kant ført en stor Overflod af en Slags Ting hertil, imedens andre slet ikke fandtes her. Krigen var derfor neppe ophørt, førend jeg gjorde mig all Umage for at knytte Forbindelse med fremmede Samlere.

I Førstningen havde jeg overordentlige Vanskeligheder at overvinde. Tilfældet ville jeg skulle støde paa utaalelige Pedanter – paa Personer der altid ville have og aldrig give, paa andre som blot havde deres Samlinger til Ziir og som et kunstigt opstillet Spilleværk, uden at de havde nogen videnskabeligt Overblik, eller sand Kundskab om de Ting som de med saa megen Begjerlighed søgte – men jeg trættedes ikke og omsider lykkedes det mig endog over Forventning, jeg fandt Samlere i Hamborg, i Wien, i Berlin og Holland lige agtværdige fra Kundskabernes og Characterens Side.

Brevvexlingen blev stedse hyppigere, den gjensidige Omvexling gik stedse villigere, blev stedse interesantere, ja med nogle siger jeg det med Fornøjelse, er efter 4-5 Aars Brevvexling opstaaet et saadant Forhold, at vi uden nogensinde at have seet hverandre, ere blevne Venner.

Et Par Samlere handlede vel paa en vis Maade med Kunstgjenstande og sjeldne Mýnter, men snart saae jeg, det var mig aldeles umueligt at betale de Priser man forlangte, andre Samlere vare lige udmærkede ved Stand og Formue, jeg ville paa det højeste have fornærmet dem ved at byde Penge, altsaa blev mig intet andet Middel tilovers end at betale med Ting. Men da det ikke var mig let, altid at finde Mýnter og Kunstgjenstande der vare passende og nogle af Samlerne ogsaa ønskede andre Sager saa har jeg ofte erstattet hvad jeg erholdt med Bøger, med naturhistoriske Gjenstande, med Sjældenheder fra Ostindien og China og undertiden med Oldsager, kort alt hvad der efter Omstændighederne var mest passende og for Øjeblikket at faae.

Da Commissionen beærede mig med sin Tillid og jeg daglig mere og mere beskjeftigede mig med de Sager som fandtes ved Museet gjorde jeg ved mig selv 2:e Løvter som jeg ikke har overtraadt.

Det første var, at jeg ville for Commissionen uden Betænkning modtage enhver Ting som fandtes eller indsendtes, om det end var nok saa kostbart – kun ingen Mýnter; havde jeg Formodning, at Mýnter var iblandt, ville jeg kun aabne slige Pakker i flere Kýndiges Nærværelse.

Det andet, at jeg ville gjøre mig Umage ved Auctioner og alle forekommende Lejligheder, at skaffe Commissionens Samlinger alle de Forøgelser som stode i min Magt og at jeg aldrig ville sende nogen Oldsag bort, med mindre lignende allerede maatte findes ved Samlingen.

Jeg føler det ikke nok, at jeg forlængst har givet mig dette Løvte selv, en indre Stemme siger mig, jeg bør gien tage det for Commissionen og herved giver jeg da den højtideligste Forsikring under min Æres Fortabelse – at jeg fra Dato af aldrig saalænge jeg forestaaer Commissionens Sekretariat, under hvad Paastand det end maatte være, udsender nogen nordisk Oldsag, som jeg enten maatte købe eller tilbytte mig, uden først, i et af Commissionens Møder at have fremlagt samme og tilbudet det for Commissionens Samling.

Jeg beder ærbødigst D[e] H[øjst] E[rede] Medlemmer om, at de ved at paategne denne Erklæring, ville overbevise mig om at De kjende den.

Thomsen

Kiøbenhavn den 24. Decb. 1819.

S:T: D[e] H[øjst] E[rede] Medlemmer af Commissionen for Oldsagers Opbevaring.

Noter

1. Mange besøgte Ólafsson. Den 25. februar 1804 skriver Steingrímur Jónsson: »Jeg gik op til hr. Ólafsson. Drak kaffe med en halvgal mand, som hedder Arndt. Han dyrker, eller har tidligere i lang tid dyrket det philologiske islandske og norske meget, og lod som han havde foretaget indsamlinger til en islandsk grammatik ved at excerpere alle de ord, der forekommer i sagaerne, – han talte meget hurtigt, men hele hans udtryksform og opførsel viste, at han ikke er rigtig klog. Jeg kan måske senere spørge hr. Ólafsson hvorfor han var der.« (Geck eg upp til Hr. J. Olavsonar, drakk Kaffi ásamt med einum hálfærum Manne heitir Arndt, hann leggur, eda hefur leingi ad undanfögnu lagt sig mikid eptir því philologiska islenska og norska, og þóttist hafa safnad ser til islenskrar Grammatik, med ad utdraga öll ord

sem fyrirkoma i Sögunum – það vóð allt á hönum, enn Ordalag og Fas hans allt sýndi ad hann er ecki med öllum Míalla – eg kann måske seinna spyrja Hr. Olsen hvörninn á hönum stendur -), ÍB 627 8vo I, 94.

2. En selvbiografi med bibliografi i T. H. Erslew 1847, 204-215. Størstedelen af Magnusens arkiv findes i hans privatarkiv i Rigsarkivet i København og i Landsbókasafn Íslands i Reykjavík. En gammel, men meget benyttet fremstilling om Magnusen findes i Steenstrup 1889, 48-52, 136-140 og 163-164. Kjems 2006 har mange referencer om Magnusen.
3. I Steingrímurs dagbøger har vi notitser om Magnusens langvarige udeblivelse fra Regensen og hans farbrors (Ólafssons) ærgrelse, Magnusen gemmer sig for ham, etc. Den 5. august 1801 prøver Ólafsson at sende Magnusen til Island, Lbs. 1748 8vo, 394.
4. Ifølge Steenstrup 1889, 136 skrev Nyerup en anmeldelse af digtsamlingen.
5. Nogle af Magnusens digtsamlinger i Landsbókasafn Íslands: ÍB 433-5 4to (ser ud til at være fra 1794-1803, både på islandsk og dansk), JS 352 4to (fra 1809), Lbs. 491 4to (fra 1810) og ÍB 772 8vo (fra 1811 og 1812). Se også Sigurðsson 1956, 168-177.
6. Kendere af dansk poesi og sprog giver Magnusen en god karakter for sprogfærdighed og smag, jf. Steenstrup 1889, 138-139 og Andersen 1924, 338: »Hans Oversættelse og Fortolkning af Den ældre Edda I-IV (1821-23) er paa smukt dansk Sprog.«
7. Steenstrup 1889, 32-33, redegør for tyske forskeres skepticisme overfor sagaerne. Den holdning er endnu ældre blandt islandske forskere som Árni Magnússon og Þormóður Torfason (Torfæus), jf. Rafnsson 1987, 300-304. Holdningen harmonerede ikke særligt med den danske guldalders fremvoksende romantik og foranledigede i dens øjne »en vis Goldhed« hos islændinge, som Steenstrup udtrykker sig, Steenstrup 1889, 76.
8. Steenstrup 1889, 77: »en lærd og frugtbar Videnskabsmand«.
9. Jf. Engelstofts underholdende beskrivelser af Millins »Thée litteraire« i Paris, Engelstoft 1862, 152. Oehlen-schläger II. 1850, 128. Millin blev en af Oldsagskommissionens korresponderende medlemmer, jf. *Antiquariske Annaler* I. 1812, s. 127; Jakobsen 2007, 33 og T.B. Jakobsen i dette bind.
10. Rejsen varede fra 21. august til 7. november 1799 ifølge Wegener 1852, 30-31. Yderligere kilder citeres hos Wegener, bl.a. dagbøger, regnskabsbøger og korrespondance fra B. Thorlacius (gennem hans nevø Skúli Thorlacius d.y.). De har ikke været mig i hænde.

11. Disse tre rapporter er behændigt aftrykt på fransk i Ashbourne [1932] 157-216.
12. Jf. Thorlacius 1801, 63-64 og Ashbourne [1932] 209-210, om busten af Carl Linné som forveksledes med Carl den niende.
13. Johan Daniel Schoepflin (1694-1771) var en kendt el-sassisk oplysningsmand og historiker. Johann Friedrich Oberlin (1740-1826) var en evangelisk præst og social-reformator fra Strasbourg og Gregoires ven.
14. Den store udgave af Norges kongesagaer udkom i København i seks store folio bind i årene 1777-1826. De tre første indeholder Snorri Sturlusons *Heimskringla*. De to første bind, 1777-78, blev udgivet af G. Schöning og det tredje bind 1783 af S. Thorlacius efter Schönings død. Det fjerde, 1813, femte, 1818, og sjette bind, 1826, med bl.a. *Sverris saga* og *Hákonar saga Hákonarsonar*, blev udgivet af B. Thorlacius og E.C. Werlauff.
15. I Schönings *Heimskringla*-udgave, første bind 1777, tryktes Snorri Sturlusons levned (Vita Snorróni) skrevet af den lærde biskop Finnur Jónsson på latin. Her beskrives levningerne af Snorres bad ved de varme kilder på hans hovedgård Reykholt i Island. De var blandt de oldtidsmindesmærker som kancelliet søgte at frede i Island efter Oldsagskommissionens forslag i 1817, jf. Rafnsson (udg.) 1983, 288 og 619. Gregoire har formentlig også kendt Uno von Troils beskrivelser af de islandske varme kilder, jf. Wahlström 1936, 234.
16. Om Suhms medalje med et kobberstik, se Suhm 1798, 496-500.
17. Man ved dog ikke, om dette er kommet gennem Münter eller Thorlacius; begge kendte Gregoire. I begyndelsen af april 1813 har Thorlacius fået et brev fra Gregoire (måske i anledning af det nye bind af Norges kongesagaer som Thorlacius da havde udgivet?), jf. Engelstoft 1862, 336 og Wegener 1852, 25. Det bør videre påpeges, at Nyerup også har kendt til Gregoire, jf. Suhm 1798, 481.
18. Disse argumenter blev optagne i kommissoriet og skriptet til kommissionens medlemmer. Interessante er også Münters ord om »vandalisksindede Herremænd« og »Vandalismens System«, Hermansen 1931, 296, 297 og 306.
19. Dette udtryk minder om Gregoire i hans første rapport om vandalismen, hvor han taler om »les objets nationaux, qui, n'étant à personne, sont la propriété de tous«, Ashbourne [1932] s. 181, jf. Sax 1990, 1157-1158. Münter har nok også delt Gregoires beundring for sicilianernes omsorg for deres ruiner, jf. Ashbourne [1932] 182.
20. Jf. Det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab. Hovedberetning 1828, 7-8, hvor der også tales om 1000 på Island, som har »tegnet sig for Sagaernes Udgave i Oldsproget; iblandt disse ere 171 Embedsmænd og Studenter, 32 Handlende og Skibsfolk, 28 Haandværksmestere og Svende, 502 Bønder og Huusmænd, 190 Tjenestekarle, 70 Skoledisciple, Haandværkslærlinge og Tjenestedrenge, 7 Koner og Tjenestepiger. I et saa fattigt Land vil, uagtet dens lave Priis, dog en saa betydelig Subscription ikke kunne ventes vedligeholdt.« I listen bag Fornmanna Sögur III. 1827, anføres kun henved 770 navne med stilling og bopæl i Island. Der siges dog til slut, at flere har subskriberet, men at deres navne skulle være uklare.
21. Sandsynligvis er det Jón Sigurðssons egne oplysninger om sin stilling ved museet og selskabet, som står at læse i Erslew.
22. *Safn til sögu Íslands*. II. 1886, 251-327 og 429-592 (forskellige afhandlinger af mange forfattere om topografi og stednavne i de islandske sagaer, trykt i årene 1861-72). Jón Sigurðsson sørgede også for udgivelsen af de første rapporter fra oldsagssamlingen i Reykjavík af Guðmundsson 1868 og 1874. Videre, Guðmundsson 1878, som omhandler mindstedet Þingvellir med dets ruiner.
23. Vistnok professor Jens Møller (1779-1833).

Utrykte kilder

Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn, Reykjavík.
 Lbs. = Landsbókasafns samling
 Lbs. 31 fol. (Brevsamling fra Valgerður Jónsdóttir og Steingrímur Jónsson)
 Lbs. 491 4to. (Finn Magnusens digtsamling)
 Lbs. 657 4to. (Afskrifter af C.C. Rafns breve udførte af Dagmar Rafn)
 Lbs. 1748-1749 8vo. (Steingrímur Jónssons dagbøger 1800-1803)
 ÍB = Det islandske litteratur selskabs samling. Hið íslenska bókmenntafélag
 ÍB 70 fol. (Børge Thorlacius' personalia)
 ÍB 94 4to. (Brevsamling fra Rasmus Rask)
 ÍB 433-5 4to. (Finn Magnusens digtsamling)
 ÍB 627 8vo I-II. (Steingrímur Jónssons dagbøger 1804-1805 og 1824-1825)
 ÍB 772 8vo. (Finn Magnusens digtsamling)
 JS = Jón Sigurðssons samling
 JS 104 fol. (Finn Magnusens selvbiografi)
 JS 352 4to. (Finn Magnusens digtsamling)

Litteratur

- Adamsen, C. og Jensen, V. (udg.) 1995. *Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807. Vest- og Syddjylland*. Bind 1. Højbjerg, Wormianum.
- 2003. *Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807*. Bind 5, Tillæg og registre. Højbjerg, Wormianum.
- Ágústsson, H. 1990. *Skálholt. Kirkjur*. Reykjavík, Hið íslenska bókmenntafélag.
- Andersen, V. 1924. *Illustreret Dansk Litteraturhistorie. Tredje Bind. Det nittende Aarhundredes første Halvdel*. København, Gyldendal.
- Antiquariske Annaler* I og IV (1812 og 1827).
- Ashbourne, L. [1932]. *Grégoire and the French Revolution. A Study*. London, Sands & Co.
- Baczko, B. 1989. Vandalism. I: F. Furet and M. Ozof (eds). *A Critical Dictionary of the French Revolution*, s. 860-868. Cambridge MA.
- Bobé, L. 1900. *Biskop Frederik Münters Selvbibliografi*. Personalhistorisk Tidsskrift. Fjerde Række. 3. Bind. 1900, s. 157-174.
- 1910. *Frederikke Brun født Münther og hendes kreds hjemme og ude*. København.
- Briem, H. 1936. *Sjálfstæði Íslands 1809*. Reykjavík, Hið íslenska þjóðvinafélag.
- Det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab. Hovedberetning om Tilstand, Arbejder og Forhandlinger i Aarene 1825, 1826 og 1827*. Kjöbenhavn 1828.
- Eldjárn, K. 1961. *Stakir steinar*. Akureyri, Norðri.
- Eldjárn, K. og Ágústsson, H. 1992. *Skálholt. Skrüði og áhöld*. Reykjavík, Hið íslenska bókmenntafélag.
- Engelstoft, L. 1862. *Udvalg af Laurids Engeltofts Skrifter. Tredje Bind. Udvalg af L. Engelstofts Breve*. Kjöbenhavn.
- Erslew, T.H. 1847. *Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande, fra 1814-1840*. Andet Bind. K-R. Kjöbenhavn (fotografisk genoptryk 1962).
- 1858. *Supplement til »Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande«, indtil Udgangen af Aaret 1853*. Første Bind. A.-J. Kjöbenhavn (fotografisk genoptryk 1963).
- 1868. *Supplement til »Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande«, indtil Udgangen af Aaret 1853*. Tredje Bind. S.-Ø. Kjöbenhavn (fotografisk genoptryk 1964).
- Fornmanna Sögur* III. 1827. Kaupmannahöfn, Hið norræna fornfræðafélag.
- Friðriksson, G. 2003-2004. *Jón Sigurðsson ævisaga* I-II. Reykjavík, Mál og menning.
- Grøndal, B. (udg.) 1869. *Breve fra og til Carl Christian Rafn, med en Biographi*. Kjöbenhavn.
- Guðmundsson, S. 1868. *Skýrsla um Forngripasafn Íslands I*. 1863-66. Kaupmannahöfn, Hið íslenska bókmenntafélag.
- 1874. *Skýrsla um Forngripasafn Íslands II*. 1867-70. Kaupmannahöfn, Hið íslenska bókmenntafélag.
- 1878. *Alþingisstaður hinn forni við Öxará*. Kaupmannahöfn.
- Hallgrímsson, J. 1933-37. Uddrag af Dagbøger fra en Reise i Island Sommeren 1841, forsaavidt angaar antikvariske Iagttagelser. I: *Rit eftir Jónas Hallgrímsson*. III. s. 161-194. Reykjavík, Ísafoldarprentsmiðja.
- Hermansen, V. 1931. Oprettelsen af »Den kongelige Commission til Oldsagers Opbevaring« i 1807. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 1931, s. 265-320.
- Hildebrand, B. 1937-1938. C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816-1837. *Bidrag till den nordiska hävdaforskningens historia. I-II*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. Del 44. Stockholm.
- Jakobsen, T.B. 2007. Birth of a World Museum. *Acta Archaeologica* Vol. 78:1, 2007.
- Jakobsen, T.B., Madsen, H.B. & Andersen, J.H. 1999. Restaurering efter regning (2). Perioden 1817-1820. *Meddelelser om konservering* 2, s. 10-20. Nordisk Konservatorforbund.
- Jónsson, F. 1772. *Historia ecclesiastica Islandiae* I. Hafniae.
- Kålund, Kr. 1897. Fyrsta sjóferð Finns Magnússonar. *Eimreiðin* 1897, s. 115-123.
- Kjems, R. 2006. *Runamo. Skriften der kom og gik*. Højbjerg, Forlaget Hikuin.
- Lindberg, J.C. 1830. *Catalogus nummorum, antiquitatum, ectyporum cæt., quæ reliquit Birg. Thorlacius ... Accedunt duæ tabulæ: Dividentur hi nummi ... die 4. Octobris* 1830.
- Lovsamling for Island*. Samlet og udgivet af Oddgeir Stephensen og Jón Sigurðsson. VII. 1806-1818. Kjöbenhavn 1857.
- Ólason, P.E. 1929-1933. *Jón Sigurðsson* I-V. Reykjavík, Hið íslenska þjóðvinafélag.
- 1940. *Jón Sigurðsson. Íslands politiske fører, et liv i arbejde og kamp*. København, Munksgaard.
- 1945-1946. *Jón Sigurðsson – foringinn mikli. Líf og landsaga*. Reykjavík, Ísafold.
- Rafnsson, S. (udg.) 1983. *Frásögur um fornaldarleifar* 1817-1824. Reykjavík.
- 1987. Árni Magnússons historiska kritik. Till frågan om vetenskapssynen bakom Den Arnarnaganaenska samlingen. I: *Över gränser. Festschrift till Birgitta Odén*, s. 293-316. Lund.

- 1991. När blev Island bebyggt? *Fornvännen* 86, 1991, s. 29-32.
- Safn til sögu Íslands. II. 1886. Kaupmannahöfn, Hið íslenska bókmenntafélag.
- Sax, J. L. 1990. Heritage Preservation as a Public Duty: The Abbé Grégoire and the Origins of an Idea. *Michigan Law Review*, vol. 88. 1990, s. 1142-69.
- Sigurðsson, P. 1956. Ísland bestum blóma. I: *Nordæla. Afmæliskeðja til Sigurðar Nordals 14. september 1956*, s. 168-177. Reykjavík, Helgafell.
- Steenstrup, J. 1889. *Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede (1801-1863)*. Kjøbenhavn.
- Suhm, P. F. 1798. *Samlede Skrifter. Femtende Deel*. Kjøbenhavn.
- Thorlacius, B. 1801. *Efterretninger om Undervisningens, Literaturens og Religionsvæsenets Tilstand i Frankrige udenfor Paris, samlede paa en Reise i Departementerne i Aaret 1799*. København.
- 1815. *Prolusiones et opuscula academica, argumenti maxime philologici* III. Havniæ.
- 1821. *Prolusiones et opuscula academica, argumenti maxime philologici* IV. Havniæ.
- 1822. *Prolusiones et opuscula academica, argumenti maxime philologici* V. Havniæ.
- Thorlacius, G. 1930. *Erindringer fra Island i aarene 1801-1815. Paany udgivne med indledning og oplysninger tilligemed justitsraad og rector Skule Thorlacius' Autobiographi, af politiadvoocat Harald Prytz*. Kjøbenhavn, Levin & Munksgaard Forlag.
- Thorlacius, S. 1802. Om Thor og hans Hammer: de dermed beslægtede ældste Vaaben, samt de saa kaldte Strids-hamre, Offerknive og Tordenkiler, som findes i Grav-høje. *Det Skandinaviske Litteratur Selskabs Skrifter*, 4. Hefte, s. 1-67; 5. Hefte s. 1-53. København.
- Valsson, P. 1999. *Jónas Hallgrímsson ævisaga*. Reykjavík, Mál og menning.
- Wahlström, L. 1936. *Revolution och religion. Ur den franska revolutionens själsliv*. Stockholm, Hugo Gebers Förlag.
- Wegener, C.F. 1852. *Biographiske Antegnelser om Laurids Engelstoft*. Kjøbenhavn.
- Werlauff, E.C. 1910. *Erindringer af mit Liv*. København, Gyldendal.
- Þórðarson, M. 1936-37. *Ævisaga. I: Rit eftir Jónas Hallgrímsson*. V, s. I-CC. Reykjavík, Ísafoldarprentsmiðja.
- Oehlenschläger, A. 1850. *Erindringer. I-II*. Kjøbenhavn.

The reports of the Antiquities Commission from Iceland

Some antecedents and consequences

In the beginning of the 19th century, Icelandic conditions were entirely different from those of Denmark. In Iceland there were no towns, the density of the population was sparse and it was entirely rural. The two most important Icelandic intellectuals working for the Antiquities Commission on Icelandic matters at the time, Steingrímur Jónsson (1769-1845), who would later become bishop, and professor Finn Magnúsen (Finnur Magnússon) (1781-1847), a member of the Commission from 1816, were very different personalities.

It is pointed out that some of the antecedents of the Antiquities Commission are to be found among ideas and arguments of the French revolution, not least those of Abbé Gregoire, e.g. on vandalism, the utility of antiquities and their character of public national property. Professor F. Münter, a member of the Commission from the beginning, communicated with Gregoire. Also two young Danes, B. Thorlacius, also a founding member of the Commission, and L. Engelstoft, were under the patronage of Gregoire during their studies in France 1798-1800. Thorlacius travelled with Gregoire to northeastern France at that time.

It is also pointed out that the interest was great in antiquities, both classical and northern, among several intellectuals of Copenhagen, some of whom later became members of the Commission. They often had private collections or cabinets of coins, gems and antiquities. For example, both professor Münter and Thorlacius' Icelandic father, a Latinist and editor of Icelandic sagas, had large private collections of antiquities.

When the sporadic war-time communications between Iceland and Copenhagen had improved with the end of the Napoleonic Wars, the newly appointed Icelandic member of the Commission, Finn Magnúsen, translated its questionnaire about antiquities into Icelandic (with some omissions and additions), and in 1817 it was sent to Iceland to be distributed to all parish priests in the country. At the same time, the Danish Chancellery dispatched a list of ten ancient Icelandic monuments to the prefects in Iceland, asking them to attempt to persuade their owners to preserve and protect them. The questionnaire was well received and the Commission obtained more than 170 reports from Iceland until 1823.

This seems to have developed the first shoots of romantic nationalism in Iceland later to appear in literature and poetry, as well as in political demands for independence. Two young Icelanders, who would later become prominent in these activities, worked for the Commission and were very interested in antiquities and the work of the Commission as far as it concerned Icelandic matters. They were the national poet Jónas Hallgrímsson (1807-1845) and the politician Jón Sigurðsson (1811-1879).

Sveinbjörn Rafnsson
Hugvísindadeild
Faculty of Humanities
University of Iceland, Nya Gardi
IS-101 Reykjavík

sveinraf@hi.is